

Kościół i Hospicjum Św. Stanisława B.M. w Rzymie
Via delle Botteghe Oscure 15
000186 Roma
Tel/fax +39 06 6793041

XXXVI SESJA STAŁEJ KONFERENCJI MUZEÓW, ARCHIWÓW I BIBLIOTEK
POLSKICH NA ZACHODZIE

Rzym, 17-21 września 2014 r.

Sprawozdanie z działalności Kościoła i Hospicjum Św. Stanisława B.M. w Rzymie

1. Krótki rys historyczny

Kościół i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie (Chiesa e Ospizio di San Stanislao a Roma) jest prawdopodobnie najstarszą placówką polską poza granicami kraju. Swoje powstanie zawdzięcza kardynałowi Stanisławowi Hozjuszowi, który w 1578 roku uzyskał od papieża Grzegorza XIII bullę fundacyjną, na mocy której kościół Najświętszego Zbawiciela przy via Botteghe Oscure przeznaczył dla nacji polskiej. W latach osiemdziesiątych XVI wieku podjęto budowę nowego kościoła i budynków mających służyć polskim pielgrzymom licznie przybywającym do Rzymu. W XVII i XVIII wieku Kościół Polski i Hospicjum rozwijało się nadal, stając się ważnym ośrodkiem życia religijnego, politycznego i społecznego, przyjmującym w swoich ścianach, obok pielgrzymów, także dyplomatów, posłów, studentów i licznych duchownych. W kościele celebrowano najważniejsze wydarzenia historyczne, jak zwycięskie bitwy i koronacje królów. W XVIII wieku kościół i hospicjum zostały gruntownie przekształcone i zmodernizowane. Wnętrze świątyni wypełniły dzieła najwybitniejszych polskich malarzy tego okresu: Szymona Czechowicza i Tadeusza Kuntze-Konicza, oraz włoskich twórców. Wraz z upadkiem Rzeczypospolitej, uległo zmianie znaczenie kościoła polskiego, który przejęli Rosjanie. Dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego kościół św. Stanisława odzyskał swój dawny splendor. W pokojach Hospicjum znalazła swe miejsce Polska Ambasada przy Watykanie i stacja naukowa Polskiej Akademii Umiejętności. W okresie II wojny światowej polski kościół przy Botteghe Oscure był jednym z ważniejszych ośrodków duszpasterskich i emigracyjnych, skupiających Polaków będących czasowo lub osiadłych w Rzymie na stałe. Po wojnie kościół stał się oparciem dla działań Adama Sapiehy i Karola Wojtyły.

2. Inwentaryzacja, konserwacja i digitalizacja zbiorów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych

Kościół i Hospicjum św. Stanisława jest w posiadaniu cennego zbioru pamiątek narodowych, dzieł sztuki, książek, a przede wszystkim imponującego zespołu materiałów archiwalnych – dokumentów gromadzonych od końca XVI wieku po dzień dzisiejszy, dokumentów niestety zachowanych w dramatycznym stanie. W roku 2009 podjęto pierwsze działania ratunkowe zarówno księgozbioru jak i archiwaliów.

W latach 2009 – 2014 najpierw sporządzono inwentarz zgromadzonych dzieł sztuki, następnie przeprowadzono kompleksowe działania ratunkowe nad zasobem bibliotecznym, w skład którego wchodziły starodruki oraz druki z okresu dwudziestolecia międzywojennego i

okresu powojennego. Starodruki poddano prewencyjnej konserwacji polegającej na odgrzybianiu, odczyszczeniu, uzupełnieniu ubytków oraz wykonaniu nowych, bezkwasowych opraw. W ten sposób zabezpieczono 142 starodruki oraz kilkanaście pozycji wydanych w XIX i na początku XX wieku. Dużej części księgozbioru pochodzącego głównie z czasów rektoratu biskupa Władysława Rubina nie udało się uratować; woluminy przechowywane w wilgotnej piwnicy uległy zgniciu.

Podobnym zabiegom zabezpieczającym poddano dokumenty archiwalne. Rozproszony zespół archiwaliów od końca XVI wieku do lat ostatnich został scalony w odpowiednio przygotowanym pomieszczeniu, poddany konserwacji oraz inwentaryzacji wykonanej przez pracowników naukowych Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Najstarsze dyplomy pergaminowe i rękopisy poddano dezynfekcji, dokumenty te odczyszczone, uzupełniono ubytki oraz wmontowano w nową oprawę lub płócienną kasetę. Pozostałe materiały, głównie z XIX i XX wieku ułożono w bezkwasowych teczkach i pudłach.

Równoległe z konserwacją prewencyjną odbywały się prace inwentaryzacyjne. Wyjazdy studyjne do Rzymu pracowników krakowskiego Uniwersytetu Papieskiego stały się możliwe dzięki dotacji jakie administracja kościoła wraz z Fundacją Królowej Jadwigi dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II uzyskała z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Kulturowego w ramach ważnego priorytetu Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą. Otrzymane w latach 2009-2014 środki pozwoliły uporządkować bogaty zespół materiałów i wstępnie opisać zawartość. Przy ograniczonych jednakże możliwościach finansowych oraz także czasowych pracujących naukowo wykonawców postanowiono jedynie w skrócie opisać każdą jednostkę, krótko scharakteryzować jej zawartość, wykonać paginację, określić stan zachowania, język i ewentualnie poczynić dodatkowe uwagi ułatwiające korzystanie z zasobu. Odrębnym priorytetem stała się digitalizacja wybranych jednostek, trwająca nieprzerwanie do dnia dzisiejszego. Wykonano dotąd około 140 tysięcy fotografii cyfrowych dokumentów w wybranych jednostkach i pojedynczych najcenniejszych dokumentów archiwalnych oraz niemal 4 tysiące skanów archiwalnych fotografii. W wielu przypadkach zeskanowanie fotografii było jedynym ratunkiem dla zniszczonych grzybem i pleśnią fotografii, szczególnie ze spuścizny biskupów Gawliny i Rubina.

W wyniku przeprowadzonych prac zasób archiwum kościoła i hospicjum św. Stanisława w Rzymie podzielono na kilka podzespołów, odzwierciedlających – w naszej opinii – zawiłą historię polskiej placówki przy Botthege Oscure oraz rolę jaką odegrała w dziejach polskiego Kościoła i państwa. Pierwszy niejako nadrzędny zespół dokumentów w ramach sygnatury AKHSS, AKHSS I i AKHSS II – archiwum kościoła i hospicjum św. Stanisława objął najstarsze dokumenty pergaminowe, w tym bullę fundacyjną Grzegorza XIII oraz dyplomy pergaminowe głównie związane z nadaniem przez papieża odpustów i beneficjów kościelnych oraz rękopisy związane z administracją kościoła i hospicjum: protokoły rady prowizorów, rachunki, korespondencja, spis pielgrzymów i wykazy obligatoryjnych mszy świętych za darczyńców i fundatorów. W ramach AKHSS II znalazły się dokumenty związane z funkcjonowaniem kościoła polskiego po utracie niepodległości, gdy administrację przejęły władze rosyjskie oraz archiwalia z okresu dwudziestolecia międzywojennego i czasów po II wojnie światowej. W sumie opracowano 8 dokumentów pergaminowych, wydzielono 137 jednostek w ramach AKHSS I i 660 w obrębie AKHSS II.

Pierwszy podzespół wydzielony w obrębie archiwum obejmuje archiwalia związane z obecnością Polaków w Loreto, pielgrzymujących tam Polaków, fundacji polskiej w Loreto, administracji tamtejszych dóbr, z okresu od połowy XVII wieku do roku 1945. W tej części wydzielono 48 jednostek.

Znaczna część zachowanych dokumentów pochodzi z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Dwa niewielkie zbiory stanowią spuściznę rezydujących przy kościele św. Stanisława księży: Stanisława Małeckiego (ASM - 5 jednostek) i Stanisława Janasika (ASJ - 46 jednostek) – sędziego Najświętszej Roty Rzymskiej i zasłużonego w uporządkowaniu spraw prawnych i majątkowych rektora kościoła narodowego. Kolejny zwarty zespół tworzą dokumenty mającej swoją siedzibę w murach hospicjum Ambasady Polskiej przy Watykanie (AAPW). Liczący 40 jednostek zbiór, będący jedynie niewielką częścią rozproszonego już dzisiaj zasobu, zawiera interesujące dokumenty związane z funkcjonowaniem odrodzonego państwa i jego dyplomacji, działalności Kościoła oraz funkcjonowania struktur państwowych w czasie II wojny światowej.

Od czasu wybuchu II wojny światowej kościół polski stał się ważnym miejscem skupiającym uchodźców z terenów okupowanej przez Niemców i Sowietów, weteranów wojennych a w końcu polską emigrację osiadłą we Włoszech. W roku 1945 przy kościele utworzono Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Polaków za granicą, którego pierwszym opiekunem został dotychczasowy biskup połowy wojska polskiego Józef Gawlina, jednocześnie rektor kościoła polskiego. Zachowana po nim szczątkowo spuścizna archiwalna została wyodrębniona osobno w 56 jednostkach. Najbogatszy zbiór, składający się z 846 jednostek, obejmują niezwykle zróżnicowane materiały związane z funkcjonowaniem Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Polaków za Granicą oraz działalnością ich dyrektorów – wspomnianego Józefa Gawliny oraz jego następców: arcybiskupów Władysława Rubina i Szczepana Wesołego.

W sumie, w latach 2009-2014 uporządkowano 41 metrów bieżących akt, sporządzono katalog starodruków i opracowano inwentarz zgromadzonych w Kościele i Hospicjum Św. Stanisława B.M. dzieł sztuki.

3. *Studium*

Jednocześnie z pracami nad inwentaryzacją zasobu archiwalnego podjęto działania mające na celu naukowe opracowanie historycznej spuścizny. W 2012 roku Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego uzyskał grant w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki zarządzanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, którego celem jest przygotowanie kilkutomowego opracowania pod nazwą „Studia i Materiały do dziejów kościoła i hospicjum św. Stanisława w Rzymie”. W jego ramach zaplanowano przygotować do druku kilkutomowe opracowanie zawierające teksty dotyczące dziejów kościoła polskiego od czasów jego powstania do II wojny światowej, jak i materiały źródłowe w postaci kompletnego katalogu dokumentów pergaminowych, starodruków, XVII i XVIII wiecznych statutów, wykazu księży z zarządu kościoła z okresu nowożytnego oraz Polaków uczestniczących w życiu nacjonalnego kościoła nad Tybrem. Planowany jest również tom ze spisem pielgrzymów polskich w Rzymie i Loreto oraz tom poświęcony dziejom artystycznym kościoła i hospicjum z obszernym katalogiem zbiorów.